

אישיים, משפחתיים והיסטוריים מגיעים לאחר זמן לידי המיצוי השלם שלהם. הדרך שבה נעשה הדבר בפועל היא לעתים לא ברורה ולא מובנת, אלא שהם מגיעים באופן זה או אחר – ומשלימים מעגל שנפתח אי-שם, והוא צריך להיסגר. ולפעמים, אחרי דורות רבים, משלים אדם תמונה מסוימת, היקף מסוים, פרט ידוע בתוך ההיסטוריה. כבר העירו, כי רות משלימה (או בלשון אחרת – גואלת) כמה דמויות מן העבר הרחוק. וזהו גם הטעם שמייחסים אותה אל מלכי מואב – משום שהיא גואלת דבר מסוים, תכונת נפש, המצויה בהסתר בתוך מואב (או כפי שנקרא הדבר בלשון קבלת האר"י: את הניצוץ הקדוש של מואב), רות כביכול היא ההתגלות של נקודה המצויה בהסתר, בלא יודעים, ובמשך דורות רבים בעם המואבי. ובכך מתגלה שוב קשר ישן, נקודה טמירה של מואב עצמו. שהרי מואב הוא, כאמור בספר בראשית, בנו של לוט, והקשר הפנימי מתגלגל והולך מאברהם אל לוט. ויש לזכור – לוט הוא קרובו הקרוב של אברהם, והוא אינו רק בן אחיו, אלא אולי גם גיסו, ובמובן מסוים בן דמותו של אברהם; הוא מלווהו של אברהם ומעין חיקוי שלו. ודאי, הדמיון בין לוט לאברהם אינו שלם. יש בלוט פגמים לרוב ואף-על-פי-כן הוא מעין בן-דמות של אברהם. אלא שלוט כאילו גומר את הקריירה שלו בצורה שהיא גם עצובה וגם בלתי סימפטית. הילדים שהוא משאיר אחריו בסופם של דברים הם ילדים הנולדים על-ידי גילוי עריות. אלא שבתוך כל אלה אפשר לראות כאן נמשך אחד, כעין מה שנראה בסיפור מקראי אחר, על מכירת יוסף, בעל הגאולה. ויש מעין זה במדרש, שהמערכות השונות, המעשים השונים, הטובים והרעים, מתקשרים לבסוף זה בזה, בסופו של דבר כולם כאחד "אורגים", כלשון המדרש את "אורו של משיח". לאמור, אנשים פועלים בדרכים שונות. ובתוך הפעולות שלהם, המכוונות והבלתי מכוונות, יש צדדים שונים; יש דברים של רע ושל כיעור, ויש כוונות טובות. ולעתים בתוך המעשים המגונים קיימים היבטים של טוהר, של יופי, שקיימים בעומק לבם של אנשים ובהיקף הגדול מגיעים הדברים לידי בירור. התכונות המעורבות, המוטיבים הלא-אחידים, שקיימים אצל אנשים שונים, מגיעים בסופו של דבר לכלל התבהרות. הקווים והצדדים האחרים נעשים ברורים יותר. ובמקום שהיה רובו טוב – האלמנטים שהיו פגומים נעלמים והצדדים האחרים יוצאים וגוברים. לעומת זאת, כאשר היה דבר שרובו ככולו רע, גם שם כל רעיון של טוב, כל ניצוץ של טוב – אינו הולך לאיבוד. והניצוצות הללו נקשרים זה בזה והם מתגלים, לפעמים אחרי דורות רבים, בצורה בולטת. מבחינה מסוימת (ופעמים צד זה ניכר היטב במעשה, ביודעין או שלא ביודעין), יש כאן כאילו התחקות על גן רצסיבי העובר מדור לדור, ואף שאינו מתגלה וניכר הוא עדיין קיים והוא מתקיים

פרק ח'

רות – ניצוץ שמצא את דרכו

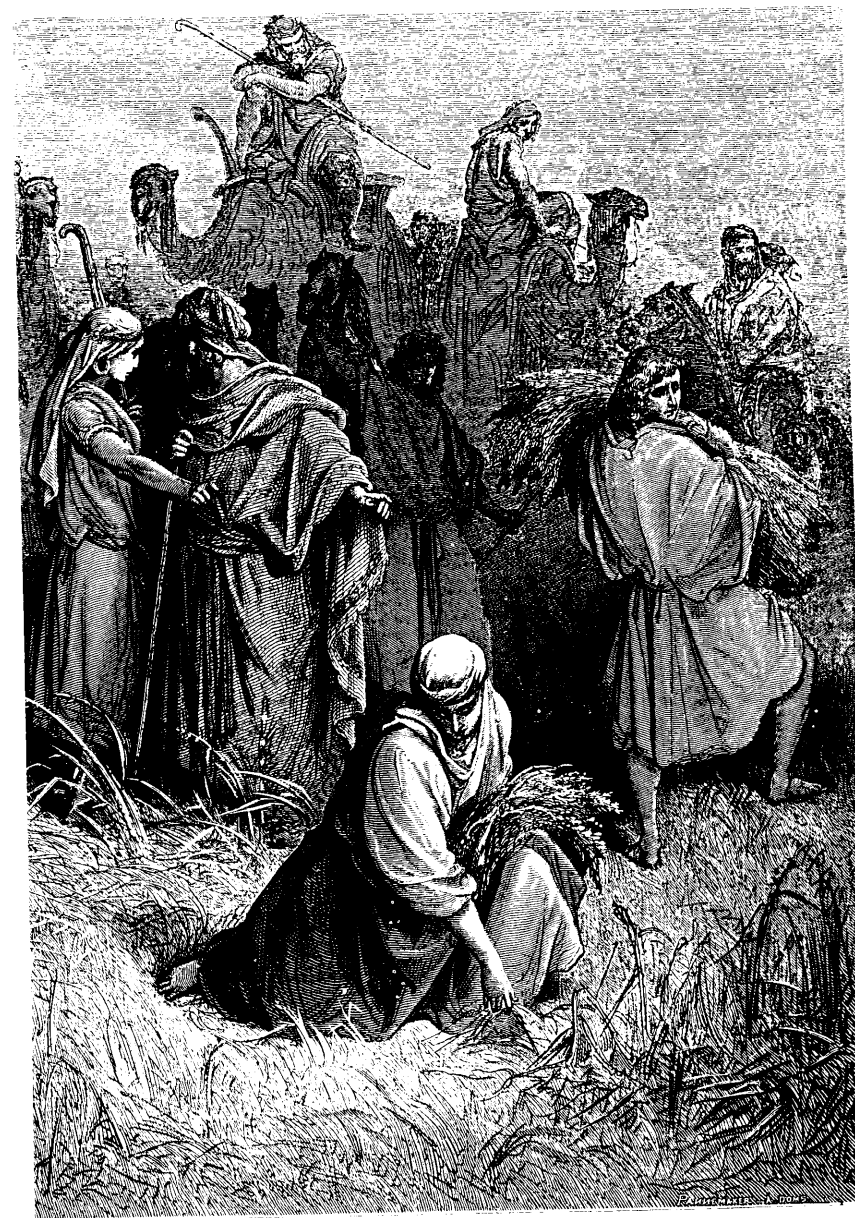
אחת הנשים הבודדות שזכתה ספר מן המקרא נקרא על שמה היא רות. רות היא אולי דמות האישה האחת במקרא, שאין בה שום צד של פגם אישי. במובן מסוים עומדת רות בודדת כנגד כל דמויות הנשים שבמקרא (וכמעט מול רוב הגיבורים שבמקרא), שכן אין שום פגם אנושי, או תערובת של מידות רעות, נאמרים בה לכל אורכו של הסיפור. ואף שחייה של רות (על כל פנים תחילת חייה) אינם קלים ואינם פשוטים, ולא כל שכן שאינם מספקים מבחינות רבות, הרי כל הפגמים שאפשר לראות בחייה ובמעשיה באים או נכפים מבחוץ, בעוד שהיא עצמה מגלה אישיות רבת-שלמות. לגבי תחילתה של רות ומוצאה אין בידינו ידיעה של ממש. מסורת חז"ל היא שרות היתה בת מלך, בתו של מלך מואב. מכל מקום, מתוך הסיפור עצמו אין רות נראית כמושרשת בתוך העם שממנו היא באה, אין אנו חשים שרות היא חלק מהותי באומה שלה עצמה. היא נראית הרבה יותר כאילו היתה מתחילתה, ממקורה, יוצאת-דופן. ואכן, משום כך גם נעשתה טיפוס-אב לתפיסה מסוימת של מהות הגרות בכללה. שכן דומה שרות באה לבסס את ההנחה שהגרים אינם עוברים בעצם תהליך אמיתי של שינוי. הם אינם עוברים לאמיתו של דבר ממהות אחת למהות אחרת. אין בהם תהליך מהותי של יצירה מחדשת, היפוך דמותם הקודמת, כי אם כמו בדמותה של רות – הם אנשים המוצאים את עצמם; אנשים שבעצם כל הזמן היו שייכים לעולם אחר, אלא שלא ידעוהו מתחילה. וגלגולי הנסיבות והדברים רק מעבירים אותם אל המקום שבו היו ראויים להיות מעיקרם. סיפורה של רות הוא השלמה למערכת גדולה מאוד (שאולי יש לראותה כחלק מן ההיקף של המקרא כולו), שאנשים מוצאים לבסוף את המקום הראוי להם, שקשרים

בדורות רבים, שאינם מגלים אותו כלל בתוכם. אבל בגלגולי הדורות ובצירופים של קשרי המשפחה נולד ילד שבו אותו גן, שהיה קיים במשך דורות, מופיע במלוא השלמות שלו. ואם מדובר בצד חיובי ונדיר, בתכונה נעלה, הרי ילד כזה נותן הצדקה מסוימת לכל השושלת הארוכה, לכל הדרך הארוכה של דורות רבים, שהרי הוויתו נותנת כעין צידוק לקיומם, משום שהם היו נושאי של גרעין, שהיה צריך לבוא לידי ביטוי. ואכן, גם בלוט ובמשפחתו הקרובה אפשר לגלות צדדים של תכונות נעלות. יש צד של מסירות נפש לגבי המצווה שלוט מחזיק בה – הכנסת אורחים. גם בת לוט, העושה עמו מעשה אשר לא ייעשה, ביסודו של דבר היא עושה זאת מפני טעם בלתי אנוכי. ככל שמעורבות כאן התאוה והתשוקה, יש גם גורם נעלה יותר – הניסיון לשמור (כפי שנראה לה) על קיומו של המין האנושי. לא לחינם יש צד מסוים של דמיון בין מעשה בתו של לוט לבין זה של רות הבאה אל בועז, לאחר דורות רבים. עם כל ההבדל בין עדינות הרמז של רות למעשה הבוטה של בת לוט, יש דמיון (מרומז ומצועף) ביחמה שנוטלת האישה בשני המקרים, להמשיך את קו הקיום, להמשיך את חוט הדורות.

אף חז"ל הבחינו בכוונה לדבר מצווה שקיימת כאן, המעורבת בתוך מעשה של כיעור, של גילוי עריות, והדגישוה. וצד זה, עם כוונת המצווה שבו, איננו בטל לחלוטין בתוך המעשה, אלא קיים ונשאר לדורות. אותו רעיון עצמו מובע בייחוסה של רות אל מלכי מואב. רות כ"בת בתרשל בלק", כ"בתו של עגלון מלך מואב"; שכן רואים גם חז"ל בבלק צד מסוים של כבוד לאלוקי ישראל וכבוד לנבואה. ואותו צד נמצא גם בעגלון מלך מואב העומד ונותן כבוד למי שמביא לו את דברי ה'. ההנחה היא שכל אלה לעולם אינם נעלמים; שמעשה טוב, רעיון טוב, ניצוץ של קדושה – אינם הולכים לאיבוד. הם מצויים בהסתר במשך דורות, ובסופו של דבר מוצאים לעצמם, כמו עורק של מים, את הנקודה שבה הם יוצאים ופורצים החוצה. וכאשר הם מתגלים, הם יוצאים בלי תערובת הרע שהיתה בהם, בלי זוהמת הדורות, כאילו עברו תהליך ממושך של טיהור, לאחר שנתגלגלו והלכו במשך דורות רבים.

צד זה של מי שמוצא את עצמו – של אדם המשתחרר מכל הצדדים החיצוניים של עברו, של חינוכו, של מוצאו, בלי להראות סימן של עכבה ושל היסוס – בולט מאוד ברות. בראשונה מתגלה הדבר בכל תוקפו בשיחה של רות עם נעמי חמותה, כאשר נעמי אומרת לכלותיה להיפרד ממנה. נעמי מציגה כאן עמדה פשוטה וברורה שכל-כולה קביעה מעשית (ואפילו הלכתית), שאין לכלות הללו עוד מה לעשות עמה. אין להן עוד כל קשר אליה, לא חוקי, לא משפטי, לא ממוני – ומעתה אין להן אלא לחזור למקורן. ואכן, הכלה האחרת, ערפה, חוזרת שוב אל מקומה והיא שבה

נתלך נתבוא נתלקט בשדה אחריו הקצרים (מגילת רות ב, ג)

משמעות גדולה עבור רות. נראה שהיה בכל אלה די כדי שתבוא ותילווח לחמותה – ולעם חמותה, ותרגיש שהיא מצאה שם את מקומה – עוד לפני שהיא יודעת אם אכן יהיה לה בית. מכל מקום, ברור שהתייחסותה של רות אל ארץ יהודה, עמה ודתה עוברת הרבה את גבולות הקשר האישי והמשפחתי. היחס בין כלה לחמותה היה אמנם במשך דורות רבים קשר של ציות, והנביאים מדברים על כלה המורדת בחמותה כביטוי לירידת הדור. עם זאת נדיר הוא שיהא כאן יחס קרוב יותר, וכל שכן קשר של אהבה. במשנה אנו מוצאים רשימה של הנשים השונאות זו את זו באופן אינסטינקטיבי וביניהן – הכלה והחמות (דבר שיש לו סיבות חברתיות ומשפחתיות עמוקות, שמן הסתם לא השתנו הרבה במשך הדורות).

הקשר הזה בין רות לנעמי אינו רק קשר אישי אלא הוא קשר עמוק ופנימי יותר, כפי שהדבר מבוטא בצורה ברורה ביותר על-ידי בועז כאשר הוא משבח את רות ואומר שהיא צריכה לזכות בתודה ובהוקרה משום שהיא באה לחסות תחת כנפיו של אלוקי ישראל. לאמור: עבור הכל היה ברור כי בואה של רות לבית-לחם הוא צעד בעל משמעות יסודית: זו אישה, שאכן הגיעה להתגייר, שבאה לחסות תחת כנפיו של הקב"ה. ואין הסבר פנימי לתופעה זו אלא מתוך אותה הרגשת מעורבות של אדם שמוצא את מקומו האמיתי, את עצמו, המגלה את ההרמוניה והשלמות של הווייתו האישית בתוך עולמו של עם ישראל. רות מוצאת בביתו של אלימלך דבר-מה שהיא מחפשת (בלא יודעין, בלא מתכוון) כל ימיה. ודבר זה, מעל ומעבר ליחס המשפחה המקרי שכבר בטל, הוא הגורם לה להמשיך ללוות אותו בדרך חזקה ומובהקת יותר עד שהיא מגיעה אל בית-לחם יהודה ואל השלמתה הגמורה בתוך ביתו של בועז. נעמי שבה אל המולדת משדי מואב, ודומה שגם רות, למרות שנעולם לא היתה שם – שבה גם היא הביתה.

מבחינה זו, יחסו של בועז לרות עומד על כך שהוא רואה, עוד מהפגישה הראשונה, דבר שאנשים אחרים אינם רואים אותו. לגבי האחרים, רות היא קודם כל זרה. ובתור זרה – נושא לחשד, אם לא לשנאה, ומוטב לשמור מרחק ממנה. שהרי היא רק זרה ענייה, גרה, בארץ נכרית, ללא משפחה וללא חסות. אמירתו של הקרוב, הנתבע לעשות את קשר הגאולה (שהיה כנראה מעין ייבום), שהוא אינו רוצה להשחית את נחלתו, פירושה למעשה שהוא אינו רוצה לשאת אישה פגומה, בהיותה גיורת, בהיותה מואביה, בהיותה זרה, שאין הוא רוצה לסאב את עצמו בדבר מפוקפק כגון זה.

צד זה של חשדנות ואפילו איבה סמויה קיים במציאות. אולם בועז, שהוא האיש הגדול בבית-לחם (ולמסורת חז"ל – שופט בשבט יהודה) רואה את הדברים בצד אחר. הוא רואה ברות משהו מעבר להיותה גרה, ענייה, זרה,

להיות חלק מתוך המערכת הנכרית הרגילה. (אגב, חז"ל מייחסים את גלית ואחיו לערפה, כאנטי-תיזה לדוד, שהוא מבני בניה של רות. לאמור: ערפה מבטאה את החזרה, את הנקודה של מגע עם עם ישראל, שבסופו של דבר מגיעה להתרחקות גדלה והולכת; עד לעימות האחרון, ועד למאורע שחז"ל קוראים לו: נפילת "בני הנשוקה" בידי "בני הדבוקה").

אצל רות מפתיעה הדבקות, לא רק בחמותה, כי אם במכלול הווייתה, מציאות שפירושה: עם אחר, חיים אחרים, דרך אחרת, שלכאורה אינה מבטיחה שום עתיד. ואף-על-פי-כן רות ממשיכה והולכת ושבחה עם נעמי עד לנקודה האחרונה. ואף שסיומו של המעשה הוא במובן מסוים "הפי אנד" לא רק בחייה הפרטיים של רות, אלא אף ביצירת שושלת גדולה, שושלת מפוארת לדורות, הרי מסירות הנפש אינה קשורה, אינה תלויה, ואף אינה מצפה לאותו תשלום גמול. וכאן צריך לזכור: ברור שרות עברה בשנים שלפני-כן תהליך מסוים של התקרבות אל העם היהודי. יחס הקרבה אינו רק אל בעלה, שמת ולא השאיר אחריו צאצאים, אלא לעולם מסוים של ערכים. אמירתה של רות: "עמך עמי ואלוהיך אלוהי" – אינה רק ביטוי של קשר אישי, אלא גם התקשרות מחשבתית, אידיאית, אל עם אחר. אי אפשר לשער (לא באותם הדורות, אף לא בדורות רבים לאחר מכן), שאישה נישאת לאיש מעם אחר בלא לעבור אל דתו, מנהגיו ואורחות החיים שלו. מבחינה זו ודאי שגם רות וגם ערפה עברו בזמנו, עם נישואיהן, מעבר כולל שבהצטרפות אל בית-אב יהודי. אלא שצריך לזכור: בית-האב הזה היה כנראה מנוכר ומנותק. בית-האב הזה, למרות ייחוסו הדתי, ניתק עצמו במידה ידועה מן המבנה היהודי המסורתי. בית-האב הזה מצא לאפשרי, לראוי ולנכון לעזוב את בית-לחם ולנדוד לארץ אחרת, אמנם ארץ שאינה זרה ועוינת לגמרי – אבל עדיין ארץ אחרת, וארץ שאינה יהודית. משמע, האיש הגדול מבית-לחם זנח בדרך ידועה את המורשת שלו. אין דרך בולטת יותר להסביר את משמעותה של יציאה זו מאשר להשוות אותה עם דבריו של דוד, בן בנה של רות, כאשר הוא נאלץ לברוח מארץ-ישראל, בעודו מתלונן "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמור לך עבוד אלוהים אחרים". (שמואל א' כו, יט). זה ביטוי להנחה שיציאה מן הארץ היא "עבודה זרה בטהרה" (דבר במתבטא אחר-כך בצורה חריפה בתלמוד). ועל כל פנים, היציאה מן הארץ באותם זמנים היא בוודאי לא רק יציאה מן המולדת במובן החומרי שלה, אלא גם יציאה מערכיה ומדרכי חייה. ועם זאת, מה שנשאר מן המורשה, מן הזיכרונות של אותה משפחת יורדים, אותם זיכרונות ושרידי המסורת שהביאו אתם מן היהדות שלהם, הקשר שלהם אל עולמם הרוחני (שהיה בוודאי פחות ממשי ושלם מזה שהיה להם כאשר חיו בתוך מקור מחצבתם ביהודה) – הוא עדיין בעל

אלמנה עלובה המתפרנסת ממתנות עניים. הוא רואה את מהותה הפנימית ומתייחס אליה. הוא רואה אותה כאישה שבאה לחסות תחת כנפי השכינה. ועוד לפני שהוא יכול להרהר בכל קשר אישי ביניהם, הוא מנסה לעודד אותה, לתמוך בה, לקרב אותה. שני האישים הללו, הגואל ובוועז, מבטאים ביחסם לרות שני צדדים של התייחסות אל הגרים. מצד אחד יש הרגשה של חשש מן הזר, מן הבלתי מוכר. יש גם חשד כמוס למניעיהם של אנשים ויש מעט מן החשדנות של האיש ההולך תמיד בדרכו שלו, בתוך עולמו שלו, בלא שינוי ותמורה, כלפי מי שחרג מן המסגרות, שעבר אל מחוץ לגבולותיו. לעומת זאת, יש רגש עמוק, בעל דקות גדולה, של קרבה יתרה. יחס זה, המתבטא בכל נעימתה ומשמעותה של מגילת רות, מבואר במדרש על-ידי משל: מעשה ברועה שהיה לו עדר צאן גדול, וצבי אחד נצטרף לעדר, ורעה עמו. והרועה מזהיר את עוזריו שינהגו בצבי באופן יוצא מן הכלל, שיטפלו בו, שיאכילו וישקו אותו. וכשהוא נשאל: הרי יש לך עדר גדול כל כך, מדוע אתה דואג דווקא לצבי זה? הוא עונה: הכבשים שלי אין להם מקום אחר לרעות, אלא במקומות שאני מנחה אותם, אין להם מקום לישון בו, אלא בדיר. ואילו הצבי הזה יכול היה לחיות בכל העולם כולו, ואם בחר להצטרף לעדר – מן הראוי לתת לו יחס מיוחד.

והוא הטעם שניתן לשורה ארוכה של מצוות ואזהרות שבתורה, המחייבות לנהוג מידה יתרה של אהבה וזהירות כלפי הגר. מי שהיה יכול לחיות בעולם אחר, והכניס את עצמו אל תוך המסגרת היהודית – ראוי ליחס מיוחד, לקשר מיוחד. מבחינה זו כל דמותה של רות היא התיאור השלם, הנאה ביותר של גר הצדק. אין לנו שום גר אחר במקרא, המתואר כאישיות שהיא כולה טהורה. והרי במגילת רות מסופר כיצד היא עוברת שלב אחרי שלב של התקרבות אל התוך, אל הפנים, כיצד היא משילה מעליה את כל הקלזפות, את כל העטיפות של הווייתה הקודמת, את מוצאה ומשפחתה, את הקשר עם בעל שלא היה ראוי לה, וכיצד אינה נפגעת מקשיי החיים של הזרה. כיצד היא שומרת מעורבות עמוקה גם כאשר יחסם של בני המקום איננו ידידותי במיוחד. וכיצד כל אלה נעשים חסרי משמעות כלפי התוך, הנפש הפנימית. וכיצד אותו גרעין עתיק של קדושה, אותו ניצוץ, שעבר בלא יודעין, בלא לחוש בו במשך דורות רבים מוצא את מקומו הראוי לו בתוך עם ישראל.